

Mâturîdîliğin Halep ve Şam'a Gelişi

Prof. Dr. Ahmet AK*

Atıf / ©- Ak, A. (2016). Mâturîdîliğin Halep ve Şam'a Gelişi, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 119-138.

Öz- Mâturîdîliğin Halep ve Şam'a gelişini, bu iki şehrin hicrî V. / miladî XI. yüzyılın ikinci yarısında Selçuklu hâkimiyetine girmesiyle başlatmak mümkündür. Bu tarihten itibaren, Burhaneddin Ali b. Hasan el-Belhî, Ebû'l-Hasan Ali b. Mekkî el-Kasanî, Ali b. Hüseyin b. Muhammed Belhî, Ahmed b. Ali b. Abdülaziz Ebû Bekir ez-Zahîr el-Belhî ve Alâuddin el-Kâsânî gibi Selçuklu Hanefî-Mâturîdî âlimler, Horasan ve Mâveraünnehir'den Şam ve Halep şehirlerine geldiler ve söz konusu şehirlerde kadılık yaparak ve müderrislik görevlerinde bulunarak Hanefî-Mâturîdîliği yaymaya çalıştılar. Maturidiliğin Halep ve Şam'da yayılışında, Burhaneddin el-Belhî ve Ebû Bekir b. Ahmed el-Belhî'nin yanı sıra Alauddin es-Semerkandî'nin katkıları diğer âlimlerden daha çok olmuştur. Zira Söz konusu âlimler, Maturidiliğin özeti kabul edilen Ömer Neseffî'nin Akâid risalesini Semerkant'tan getirtmişler ve derslerinde okutmuşlardır. Öte yandan Sultan Alparslan ve Sultan Melikşah gibi Selçuklu Sultanları ve Nûreddin Zengi, Atsız, Tutuş ve Kasîmüddeve Aksungur gibi Selçuklu yöneticileri de Maturidiliğin Halep ve Şam'a gelişini ve yayılışını siyasi olarak desteklemişlerdir. Bu makalede, Mâturîdîliğin Halep ve Şam'a gelişinde Selçuklu yöneticilerinin ve Hanefî-Mâturîdî âlimlerin katkılarını kronolojik sıraya göre ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar sözcükler- Mâturîdîlik, Halep, Şam, Burhaneddin el-Belhî, Alâuddin el-Kâsânî, Sultan Alparslan, Sultan Melikşah ve Nureddin Zengi

Mâturîdîliğin Halep ve Şam'a gelişi, bölgede Selçuklu Türk hâkimiyetinin başladığı hicrî V. miladî XI. yüzyılın ikinci yarısına rastlamaktadır. Kaynaklara göre Selçuklu yönetici ve Hanefî âlimler, ilk Müslüman oluşlarından itibaren Ehli Sünnet'in Hanefî-Mâturîdî yorumunu benimsemişler ve

Makalenin geliş tarihi: 03.02.2016; Yayına kabul tarihi: 17.06.2016

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, eposta: ahmetak34hu@gmail.com

yaymaya çalışmışlardır.¹ Aslında Selçukluların Hanefîliği benimsemeleri ve yaymaya çalışmaları, İslam'a Hanefî âlimlerin vasıtasıyla girmelerinden ileri gelmektedir.² Bundan dolayı bütün Selçuklu sultanları İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'ye son derece saygı duymuşlar ve onun görüşlerinin hâkim olması için birçok şehre Hanefî çizgide eğitim veren medreseler açarak ve oralara pek çok Hanefî kadı, müftü ve vaiz atayarak Hanefîliğin yayılmasına büyük çaba sarf etmişlerdir.³ Osman Turan ve Ahmet Ocak gibi çağdaş tarih araştırmacıları da bu konuda öncekilerle aynı görüştedir.⁴

Gerçekten de *Tabsiratü'l-Edille*, *Akâidü'n-Nesefiyye*, *el-Emâlî ve el-Bidâye ve'n-Nihâye* gibi Mâtürîdîliğe ait temel kaynakların çoğu Selçuklu Hanefî âlimleri tarafından kaleme alınmıştır. Söz konusu eserleri telif eden âlimlerin hemen hepsi itikatta Ebû Mansur el-Mâtürîdî'yi imam kabul etmişlerdir. Bunlardan dolayı kaynaklarda geçen Selçukluların *Hanefî ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat* mezhebine mensup olduklarına dair kayıtları, Selçuklular Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın Mâtürîdî koluna mensuptular şeklinde anlamak mümkündür.⁵ Bu sebeple, Selçuklular döneminde ve onu takip eden Osmanlılar döneminde Türk denilince Hanefî ve Mâtürîdî kişi anlaşılmıştır.⁶

Barthold'a göre de Selçuklular, "Samanoğlu Devleti'ne hâkim mezhep olan ve orada Türkler tarafından kabul edilmiş bulunan Hanefî mezhebinin mutaassıp koruyucuları olmuşlardır... Selçuk'un torunları

¹ Azîmî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed (483/1090-571/1175), *Azîmî Tarihi (Selçuklularla İlgili Bölümler)*, s. 13, Yayınlayan Ali Sevim, Ankara 1988; İbn Kesir, İsmail b. Ömer İmâdüddin Ebû'l-Fidâ (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XII, 69, Beyrut 1990; el-Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddin Abdulkadir b. Muhammed (ö. 775/1373), *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fi Tabakâti'l-Hanefiyye*, II/137, Riyad, 1993; Özeydin, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi* (498-511/1105-1118), s. 152, Ankara 1990.

² el-Hüseynî, Ebû'l-Hasan Ali b. Nâşir b. Ali, *Ahbâru'd-Devleti's-Selçûkiyye*, s. 2, çev. Necati Lügal, Ankara 1999.

³ Madelung, Wilferd F., "Mâtürîdîliğin Yayılışı ve Türkler", *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, s. 323, Editör: Sönmez Kutlu, Çev. Muzaffer Tan, Ankara 2003; Bardakoğlu, Ali, "Hanefî Mezhebi", *DİA*, XVI, 6, İstanbul 1997.

⁴ Turan, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, s. 181, İstanbul 1999; Ocak, Ahmet, *Selçukluların Dini Siyaseti*, s. 54, İstanbul 2002.

⁵ Geniş bilgi için bkz., Ak, Ahmet, *Selçuklular Döneminde Mâtürîdîlik*, s. 187-188, Özkan Matbaacılık, Ankara 2009.

⁶ Kutlu, Sönmez, "Bilinmeyen Yönleriyle Türk Bilgini: İmam Mâtürîdî", s. 26-27, *Dini Araştırmalar Dergisi*, cilt: 5, sayı: 15.

İslâm Sultanları olmak sıfatıyla Karahanlılara nispeten İslâm'ın ve Ehl-i Sünnet'in daha gayretli savunucuları olmuşlardır.”⁷

Bu makalede, Mâturîdîliğin Horasan ve Mâverâünnehir'den Halep ve Şam'a gelişinde Selçuklu yöneticilerinin ve özellikle Hanefî-Mâturîdî âlimlerin nasıl katkıda buldukları, kronolojik sıraya göre ortaya konulmaya çalışılacaktır.

A. Mâturîdîliğin Halep ve Şam'a Gelişine Katkıda Bulunan Selçuklu Yöneticiler

1. Selçuklu Sultanları

Halep ve Şam, ilk önce Sultan Alparslan döneminde Büyük Selçuklu topraklarına katıldı.⁸ Sultan Alparslan bu bölgeye Atsız isimli bir kumandan tayin etti. Fakat Atsız, Selçuklu topraklarını korumada başarısız olunca, Sultan Alpaslan'dan sonra başa geçen Sultan Melikşah onun yerine kardeşi Tutuş'u görevlendirdi. Tutuş, 471/1079 yılında Şam'ı, 478/1085 yılında da Halep'i geri aldı.⁹ Aynı yılın sonunda Halep'e gelen Sultan Melikşah, Halep valiliğine Kasımüddevle Aksungur'u atadı. Selçuklular, o tarihlerde bölgede siyasi istikrarı sağladığı gibi ticaretin gelişmesine de katkıda bulundular.¹⁰

471/1079 yılında çıkan yangında zarar gören Emevi Camii, bizzat Sultan Melikşah'ın emriyle tamir edildi. 471/1079 tarihinde Tutuş tarafından Suriye Selçuklu devleti kurulunca, bu tarihten itibaren Selçukluların Sünniliği güçlendirmeye yönelik siyaseti, bölgedeki halk tarafından da desteklendi. Selçuklular, Şam'da Sâdiriyye, Emîniyye ve Şerefiyye gibi birçok medrese inşa edip, bunlar için vakıflar tahsis edip ve oraya Hanefî

⁷ Barthold, Vasiliy Vilidimiroviç, (ö. 1930), *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*, s. 98, yay. haz. Hüseyin Dağ, Ankara 2004.

⁸ İbn Adîm, Kemâleddin Ebu'l-Kâsım Ömer (ö. 661/1262), *Buğyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb*, s. 16-17, thk. ve nşr. Ali Sevim, Ankara 1976.

⁹ İbn Hallikân, Ebû Abbâs Şemsuddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 608/1211-681/1282), *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, I, 295, thk. İhsan Abbas, Beyrut 1977; Köymen, Mehmet Altan, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 114-115, 3. Baskı, Ankara 1998.

¹⁰ Tomar, Cengiz, "Suriye", *DİA*, XXXVII, 548-549, İstanbul 2009; Sümer, Faruk, "Selçuklular", *DİA*, XXXVI, 385, İstanbul 2009.

âlimler atamak suretiyle orasını Sünniliğin merkezlerinden birisi haline getirdiler.¹¹

Nizâmülmülk, Selçukluların başta Hanefîliği ve kısmen Şafilîği desteklemelerini *Siyâsetnâme* adlı eserinde şöyle kaydetmektedir:

“Sultan Tuğrul ve Sultan Alparslan zamanlarında hiçbir Zerdüştinin, Hristiyan’ın, Şii’nin Sahra’ya gelmeye veya bir Türk’ün huzuruna çıkmaya cüret ve cesaretleri yoktu. Bütün Türklerin kethüdâlığı, mamur ve zanaatkârları temiz Hanefî veya Şâfî’i mezhebine mensup Horasanlı insanlardan olurdu. Ne kâtipler, ne de gulamlar, Irak’ın kötü mezheplileri için kendilerine (gelmelerine) yol verirlerdi. Türkler de onlara meşguliyet verilmesine izin vermezlerdi.”¹²

Nizâmülmülk, aynı eserinin bir başka yerinde ise Sultan Alparslan’ın Hanefî mezhebine olan bağlılığına şöyle dikkat çekmektedir:

“Şehit Sultan (Alparslan) –Allah burhanını aydınlatsın- kendi mezhebinde o kadar katı ve dürüst idi ki, (şu) sözü defalarca o söylemişti: *Ah, ne yazık; eğer vezirim Şâfî mezhebinden olmasaydı, (Hanefî mezhebinden olsaydı) çok daha siyasetli ve heybetli olurdu*”¹³

Bu kayıt, Sultan Alparslan’ın Hanefîliğin her tarafa yayılmasını istediğine ve din işlerinde Hanefîlerin daha çok tercih edildiğine işaret etmektedir.

Sultan Melikşah da önceki Selçuklu sultanları gibi Ehl-i Sünnet’in Hanefîlik-Mâturîdîlik kolunu benimsemiş ve savunmuştur. Nitekim Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme* adlı eserinde Sultan Melikşah’ın Ehl-i Sünnet’in Hanefî mezhebine mensup olduğunu ve Bağdat’ta Bayram namazının tekbirlerini Hanefî mezhebine göre aldırarak Hanefî fihhına göre namaz kıldırarak ilk sultanın Melikşah olduğu belirtilmektedir.¹⁴ Bu gibi sebeplerden dolayı Selçuklular döneminde din işleri ile ilgili atamalarda özellikle de kadıların atamasında daha çok Hanefîler tercih edilmiştir.¹⁵

¹¹ Tomar, Cengiz, “Şam”, *DİA*, XXXVII, 312-313, İstanbul 2009.

¹² Nizâmülmülk, Hasan b. Ali b. İshâk Tusî (ö. 485/1092), *Siyâset-nâme*, s. 115, haz. Mehmet Altay, Ankara 1999.

¹³ Nizâmülmülk, *Siyâset-nâme*, s. 122.

¹⁴ Ahmed b. Mahmud (ö. 977/1569), *Selçuk-Nâme I-II*, II, 20, 22, nşr. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977.

¹⁵ Kara, Seyfettin, *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaaları*, s. 171, İstanbul 2007.

Sultan Alparslan'ın mezhepler konusunda Nizâmülmülk'e yaptığı uyarının benzerlerini Sultan Melikşah ile Sultan Sencer de yapmışlardır. Sultan Sencer, İmam Gazâlî'nin Ebû Hanife'yi tenkit ettiğine dair bir iddiayı duyunca çok üzülmüş ve meselenin aslını öğrenmek için İmam Gazâlî'yi huzuruna davet etmiştir. Sultanın huzuruna gelen İmam Gazâlî, büyük müctehid Ebû Hanife'nin aleyhinde konuşmadığını ifade etmesi üzerine Sultan Sencer, aldığı cevaba çok sevinmiş ve bu görüşün her yere yayılması maksadıyla İmam Gazâlî'nin inzivadan çıkıp yeniden ders vermesini ve irşada başlamasını rica etmiştir.¹⁶

Sultan Sencer de, Karahıtaylılarla mücadele ederken yanına, eserinde İmam Mâtürîdî'yi öven Hanefî âlim Ebû Muhammed Hüsâmeddin Ömer b. Abdülaziz b. Ömer'i (ö. 536/1141) almıştır.¹⁷ Bu âlim, değerli Hanefî kaynaklar arasında sayılan *Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr* adında kıymetli bir eser kaleme alan bir âlimdir.¹⁸

Râvendî de, *Râhatü's-Sudûr* adlı eserinde "Selçuklu Sultanları Ebû Hanife Ashâbı'nı (Hanefî-Mâtürîdîliği) o kadar himâye etmişlerdir ki, onların sevgisi, ihtiyar ve gençlerin kalbinde bâkidir"¹⁹ demektedir.

Selçuklu Sultanları gibi Selçuklu Beyleri ve Emirleri de medreseler açarak ve çeşitli vakfiyeler kurarak Ebû Hanife'nin Ashabı'nı desteklemesi Suriye'de Hanefî-Mâtürîdîliğin yayılmasını kolaylaştırmıştır. Buralarda kurulan medreselere Mâverâünnehir'den Hanefî-Mâtürîdî eğitimi alan çeşitli âlimler getirilmiş ve onların, oralarda, görüşlerini yaymaları sağlanmıştır. Selçuklu yöneticileri, Şam ve Halep'i huzurlu ve güvenli bir şehir haline getirmek suretiyle Hanefî-Mâtürîdî eğitimin güçlenip yayılmasına destek olmuşlardır. Şimdi bu yöneticileri kısaca sırasıyla görelim.

¹⁶ Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*, s. 181.

¹⁷ İbnü'l-Esîr, İmâdüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr eş-Şeybânî (ö. 632/1234), *el-Kâmil fi't-Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, XI, 86, thk., Carolus Johannes Tornberg, Beyrut 1399/1996.

¹⁸ Özel, Ahmet, "Sadrüşşehid", *DİA*, XXXV, 426, İstanbul 2008.

¹⁹ er-Râvendî, Muhammed b. Ali b. Süleyman (ö. 604/1207), *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr I*, (*Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alameti*), s. 18, çev., Ahmed Ateş, Ankara 1999; krş., Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*, s. 181.

2. Selçuklu Beyleri

Halep'te sırasıyla Ahmed Şah et-Türkî, Kasımüddevle Aksungur ve İmâdü'd-Dîn Zengi b. Aksungur, Hüseyin b. Tetüş b. Alparslan b. Çağrı, Rıdvan b. Tetüş b. Alparslan b. Çağrı, onun oğlu Alparslan²⁰ Aksungur el-Borsukî,²¹ Şam'da Ebû Ali b. Ammar²² gibi Selçuklu Türk beyleri valilik yaptı.²³

Kasımüddevle lakaplı Aksungur, daha önce belirtildiği üzere bizzat Sultan Melikşah tarafından Halep valiliğine atandı. Aksungur'un Halep valiliği Sultan Berkyaruk zamanında da devam etti.²⁴ Aksungur'un oğlu Atabeg İmadüddin Zengi ise Şam'a vali oldu.²⁵ Bundan sonra Selçuklu valileri Şam ve Halep'e Hanefî Kadıları atamaya ve bazı büyük camilere Hanefî imamları göreve getirmeye özen gösterdiler. Ayrıca Hanefîlik eğitimi veren medreselerin sayısını çoğalttılar ve oralara Horasan ve Mâverâünnehirli Hanefî âlimleri davet ettiler.²⁶ Selçuklu Sultanlarının inşa ettikleri medreselerin neredeyse tamamı Hanefîlere tahsis edilmiş idi.²⁷

Halep tarihçisi İbn Adîm'e göre "Melikü'l-Ümerâ" ve "Pehlivân-ı Cihân"olarak meşhur olan Atabek Zengi b. Aksungur, kendisi için Halep'te Züccâcîn adında bir medrese yaptırdı ve başına eş-Şeyhü'l-Ecel el-Fakîh el-İmâm Ebû Tâlib b. el-A'cemiyyi'yi getirdi. Ve orayı büyük geliri olan bir vakfiye ile destekledi.²⁸ İmadüddin Zengi'den sonra yerine geçen oğlu Nureddin Mahmud b. Zengi, başta Şam olmak üzere bütün Suriye'de pek çok medrese ve diğer eğitim kurumları açtı.²⁹ Nureddin Zengi şehirde huzur ve sükûnu sağladı. Sünnileri destekleyen medreseler açtı ve oralara doğudan hocalar getirdi.³⁰

²⁰ Alparslan, babasının ölümünden sonra hicri 507/1113 yılında Halep meliki oldu. İbn Adîm, *a.g.e.*, s. 152, 154.

²¹ İbn Adîm, *a.g.e.*, s. 204, 213.

²² İbn Adîm, *a.g.e.*, s. 158.

²³ İbn Adîm, *a.g.e.*, s. 40, 58, 97, 105, 107.

²⁴ İbn Adîm, *a.g.e.*, s. 68.

²⁵ el-Hüseyinî, *a.g.e.*, s. 138.

²⁶ Bardakoğlu, Ali, "Hanefî Mezhebi", *DİA*, XVI, 6, İstanbul 1997.

²⁷ Kara, *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaaları*, s. 182.

²⁸ İbn Adîm, *a.g.e.*, s. 105- 107.

²⁹ İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-A'yân*, IV, 272; ez-Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm ve'l-Esmâ*, I, 46, Kahire 1954-1959.

³⁰ Yazıcı, Talip, "Halep", *DİA*, XV, 241-242, İstanbul 1997.

Halep ve Şam'da Hanefî-Mâtürîdîliğin yayılışında Nureddin Zengi'nin ayrı bir yeri vardır. Onun asıl adı, Mahmud b. Ebî Saîd Zengi b. Aksungur et-Türkî (ö. 1146-1174) olup 511/1117 yılında dünyaya geldi. Adil bir hükümdar olan Nureddin Zengi, daha çok Ebü'l-Kasım Nureddin lakaplarıyla meşhur oldu.³¹ O, Ebu Hanife'nin mezhebinin inceliklerini çok iyi bilen Hanefî bir yönetici olmakla birlikte Şafi ve Maliki mezhebine de riayet ederdi. Halep ve Şam'da birçok hocadan hadis öğretmeye icazet aldı, kendisi de birçok kimseye hadis öğretti. O, yeryüzünde hadis eğitimi veren ilk medreseyi açtı ve oraya birçok kitap vakfetti. 569/1174 yılının Şevval ayının on birinci günü Şam kalesinde vefat etti ve oraya defnedildi. Fakat daha sonra o ayın 21. günü cenazesi oradan çıkartılıp Şam'da yaptırdığı medreseye nakledildi. Kabri başında yapılan duaların müstecab olduğuna inanılmaktadır.³²

Nureddin Zengi, Dımaşk yani Şam ve Halep atabeği olarak Nizamülmülk'ten sonra en çok medrese inşa eden devlet adamıdır. O, Halep ve Şam gibi şehirlerde çok sayıda açtığı medreseyi zengin vakıflar kurarak desteklemiştir.³³ Nûriyye Medresesi, Nureddin Zengi'nin en önemli eserlerinden birisidir. Bu medrese, Nureddin Zengi Külliyesi ve Nûriyetü'l-Kübrâ olarak ta bilinmektedir.³⁴

Nureddin Zengi, Hanefî müderrislerin yanı sıra Hanefî kadılar da atamıştır. Onun Halep'e atadığı kadılardan birisi Harizmdeki Hanefîlerin imamı olan Abdülgafûr b. Lokman b. Muhammed Şerefülkuzât Tâcüddin Ebu'l-Mefahir Şemsü'l-Eimme el-Kerderî (ö. 562/1167)'dir. Abdülgafîr el-Kerderî'nin Hanefî Usul-ü fıkihıyla ilgili bir kitabının yanı sıra *Şerhu't Tecrid*, *Şürûhu'l-Câmiu's-Sağîr* ve *Câmiu'l-Kebîr* gibi eserleri de bulunmaktadır.³⁵

Özellikle Aksungur'un soyundan gelen Zengi ailesi söz konusu şehirlerde uzun süre meliklik yaptılar.³⁶ Nitekim bunlardan Nureddin Mahmud Zengi, Aksungur'un torunu olup ölünceye kadar Halep Meliki olarak

³¹ el-Kureşî, a.g.e., II, 439.

³² el-Kureşî, a.g.e., II, 440.

³³ Kök, Bahattin, "Nureddin Mahmud Zengi", *DİA*, XXXIII, 259-263, İstanbul 2007.

³⁴ Beksaç, A. Engin, "Nureddin Zengi Külliyesi", *DİA*, XXXIII, 263, İstanbul 2007.

³⁵ el-Leknevî, Muhammed Abdülhay (ö. 1304/1886), *el-Fevâhidü'l-Behiyye fî Terâcîmi'l-Hanefiyye*, s. 167, thk. Ahmet ez-Zabî, Beyrut 1998.

³⁶ İbn Adîm, a.g.e., s. 284.

görev yaptı. Kendisinden sonra da yerine 569/1174 yılında oğlu İsmail geçti.³⁷

Selçuklular, yukarıda kısaca belirtildiği üzere Ehli Sünnet'i yaymak için aralarında Şam ve Halep'in de bulunduğu yerlerde birçok medrese açtılar.³⁸ Açılan bu medreseler, Selçuklu sultanları, vezirleri, beyleri, hatunları ve zenginleri tarafından adeta yarış yaparcasına desteklenmiş ve oralarda İslam âlimleri önemli ilmi faaliyetlerde bulunmuşlardır.³⁹ Selçuklu sultanları, inşa ettikleri medreselerin neredeyse tamamını Hanefilere tahsis ettiler.⁴⁰ Buralara Horasan ve Mâverâünnehir'den davet ettikleri Hanefî âlimleri atadılar.⁴¹

Ramazan Şeşen, o dönmelede yirmi ikisi Şam'da, sekizi Halep'te olmak üzere toplam 30 medresenin faaliyet gösterdiğini belirtmektedir.⁴² Bu medreselerin büyük bir kısmı Hanefilere aittir. Çok azı da diğer mezheplere aittir.⁴³ Kureşî'ye göre Halep'te Halâviyye, Tarhâniyye⁴⁴, Hâtun Mescidi⁴⁵, Sâdiriyye ve Emîniyye medreseleri açılmıştır.⁴⁶ Bunlardan Halep Halâviyye Medresesi, 543/1148 yılında Halep'te Nureddin Zengi tarafından yaptırılmıştır. Nureddin Zengi, kendisine elçi olarak gönderilen Alâuddin el-Kâsânî'yi halkın isteği üzerine buraya müderris olarak atamıştır.⁴⁷

Ahmed Çelebi ise Şam'daki medreselerin bazılarının isimlerini vermektedir. Ona göre Şam'da es-Salâhiyye, el-İmâdiyye, el-Kilâse, en-Nûriyye, en-Nûreyetü'l-Kübrâ ve en-Nûreyetü's-Suğrâ gibi Hanefî Medrese-

³⁷ İbn Adîm, *a.g.e.*, s. 276.

³⁸ Kazıcı, Ziya, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, s. 345, İstanbul 2003.

³⁹ Geniş bilgi için bkz. Çelebi, Ahmed, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, s. 116-119, çev. Ali Yardım, İzmir 1974.

⁴⁰ Kara, *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaları*, s. 182.

⁴¹ Kavakçı, Yusuf Ziya, *XI ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Mavera al-Nahr İslam Hukukçuları*, s. 203, Ankara 1976.

⁴² Şeşen, Ramazan, *Selahaddin Eyyubi ve Devlet*, s. 324, İstanbul 1987.

⁴³ Geniş bilgi için bkz. ed-Dimeşkî, Abdulkadir b. Muhammed Nuaymi, *ed-Daris fi Tarihi'l-Medaris*, s. 473-650, thk., Cafer Huseni, Kahire 1988.

⁴⁴ el-Kureşî, *a.g.e.*, II, 561.

⁴⁵ Burası hicri 557 yılında vefat eden Şamlı Zümrüt Hâtun'un vakfettiği bir medresedir. el-Kureşî, *a.g.e.*, II, 562.

⁴⁶ el-Kureşî, *a.g.e.*, II, 561-562.

⁴⁷ el-Kureşî, *a.g.e.*, IV, 26; el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*, s. 91.

ler kurulmuştur. Halep'te ise el-Halâviyye, el-Asrûniyye, eş-Şuaybiyye gibi medreseler açılmıştır. Ayrıca bunlardan başka Hama ve Humus'ta ikişer medrese ile Baalebek'te bir medrese daha faaliyete geçmiştir.⁴⁸

B. Mâturîdîliğin Halep ve Şam'a Gelişine Katkıda Bulunan Hanefî Âlimler

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bölgeye Ebü'l-Hasan Ali b. Mekkî el-Kâsânî (ö. 537/1143) Burhaneddin Ali b. Hasan el-Belhî (ö. 548/1153) ve Alâuddin el-Kâsânî (ö. 587/1191) gibi çok sayıda Hanefî-Mâturîdî âlim gelmiş ve orada Hanefî-Mâturîdî görüşleri yaymaya çalışmışlardır. Şimdi Halep ve Şam'da Mâturîdîliğin yayılışına katkıda bulunan belli başlı ilk Hanefî-Mâturîdî âlimlerin faaliyetlerini kronolojik olarak görelim.

1. Ebü'l-Hasan Ali b. Mekkî el-Kâsânî (ö. 537/1143)

Ali b. Mekkî el-Kâsânî, aslen Mâverâünnehir'in Fergana bölgesindedir. Doğup büyüdüğü bölgede Hanefî eğitimi alarak yetişen Ali el-Kâsânî, daha sonra Şam'a gelmiş ve burada Hanefîlerin önde gelen âlimi olmuştur. Bu sırada Şam'da 491/1098 yılında açılan ve ilk Hanefî Medresesi olan Sâdırîyye Medresesi'nin de ilk hocası olmuştur. Hanefî fıkıhına göre fetvalar ve dersler vermenin yanı sıra çeşitli ilmi münazaralarla da Hanefîliği savunmuştur.⁴⁹

2. Ali b. Hüseyin b. Muhammed el-Belhî (ö. 547/1152)

Ali b. Hüseyin el-Belhî, Buhara'da Sadrü'd-Şehid Ömer b. Abdülaziz b. Mâze el-Buhârî (ö. 536/1142)'den fıkıh öğrendi. Ebü'l-Muîn Mekhul en-Nesefî'den öğrendiği hadisleri Şam'da rivayet etti. Nazar ilminde otorite, fakih, faziletli ve zahit bir kişi olarak uzun süre Şam'da ilmi yaymakla meşgul oldu. Ömrünün sonlarına doğru Halep'te bulundu ve orada 547/1152 yılında vefat etti.⁵⁰

⁴⁸ Çelebi, *a.g.e.*, s. 115.

⁴⁹ Madelung, Wilferd , "11.-13. Asırda Hanefî Âlimlerin Orta Asya'dan Batıya Göçü", *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s. 374, Editör: Sönmez Kutlu, Ankara 2013; Özyayın, Abdülkerim, "Selçuklular", *DİA*, XXXVI, 386, İstanbul 2006.

⁵⁰ el-Kureşî, *a.g.e.*, II, 563.

Ali b. Hüseyin el-Belhî'nin hocalarından Sadrü's-Şehîd İbn Mâze, Mâtürîdîliğe ait önemli bir kelâm kitabı olan *Lübâbü'l-Kelâm*'ın müellifi Alâuddin el-Üsmendî⁵¹ gibi önemli âlimler yetiştirmiştir.⁵² Ayrıca o, *Şerhu Câmiu's-Sağîr*⁵³ adlı eserinde, dört ayrı yerde İmam Mâtürîdî'ye övgüyle atıfta bulunmaktadır.⁵⁴

Diğer hocası Ebü'l-Muîn en-Neseî (ö. 508/1115) ise İmam Mâtürîdî'nin kurduğu Sünni kelâm mezhebini geliştiren bir kişidir.⁵⁵ O, aynı zamanda *Tabsîratü'l-Edille* adlı eserinde İmam Mâtürîdî'nin görüşlerini delilleri ile birlikte geniş bir şekilde açıklayan, hatta onun görüşlerini daha da geliştirip, sistemleştiren büyük bir âlimdir. Bu sebeple Ebü'l-Muîn en-Neseî, Mâtürîdî fikirlerin açıklayıcısı ve tamamlayıcısı olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı o, İmam Mâtürîdî'den sonra gelen en büyük Mâtürîdî kelâmcısı kabul edilmektedir.⁵⁶ Kezâ Ebü'l-Muîn en-Neseî'nin Mâtürîdîliğin gelişip yayılmasına katkısı, Eş'arîliğin gelişip yayılışına katkıda bulunan Bâkillânî gibi görülmüştür.⁵⁷

Bütün bunlar, Ali b. Hüseyin el-Belhî'nin İmam Mâtürîdî'nin görüşlerini savunan İbn Mâze ve Ebü'l-Muîn en-Neseî'den öğrendiği Hanefî-Mâtürîdîliği Halep ve Şam'da öğretmeye çalıştığını göstermektedir.

3. Burhâneddin Ali b. Hasan el-Belhî (ö. 548/1153)

Burhâneddin Ali b. Hasan, Belh'in Tahâristan kasabasının Biskinder veya İskilkend beldesinde dünyaya geldi. Tam adı, Ali b. Hasan b. Muhammed b. Ebî Cafer Ebü'l-Hasan el-Burhan el-Belhî'dir. Daha çok *Belhî Burhan* olarak tanınan Burhaneddin el-Belhî, tahsilini Buhara'da

⁵¹ el-Kureşî, a.g.e. III, 209; Kefevî, *Ketâib*, v. 186 a; Özervarlı, M. Sait, *Alâeddin el-Üsmendî ve Lübâbü'l-Kelâm Adlı Eseri*, s. 27, İstanbul 2005.

⁵² el-Kureşî, a.g.e. II, 560–562; el-Leknevî, *el-Fevâid*, s. 203; krş. Madelung, Wilferd F., "Mâtürîdîliğin Yayılışı ve Türkler", *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, s. 342, 361, Editör: Sönmez Kutlu, Çev. Muzaffer Tan, Ankara 2003.

⁵³ Özel, Ahmet, "Sadrü'sşehid", *DİA*, XXXV, 426, İstanbul 2008.

⁵⁴ Özen, Şükrü, *Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin Fıkıh Usûlünü Yeniden İnşası*, s. 33, Basılmamış Doçentlik Takdim Tezi.

⁵⁵ Yavuz, Yusuf Şevki, "Ebu'l-Muîn Neseî", *DİA*, XXXII, 568, İstanbul 2006.

⁵⁶ İzmirli, İsmail Hakkı, *Muhassalü'l-Kelâm ve'l-Hikme*, s. 7, İstanbul 1336; el-Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed (333/944), *Kitâbü't-Tevhîd*, Mukaddime, s. 5, 6, dipnot: 5, thk., Fethullah Huleyf, İstanbul 1979; en-Neseî, Ebü'l-Muîn *Tabsîratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, I, 16, thk., Hüseyin Atay, Ankara 2004.

⁵⁷ el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Mukaddimesi*, s. 5.

Burhaneddin el-Kebir, Abdülaziz b. Ömer b. Mâze ve Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin yanında yaparak usul ve fıkıhta uzmanlaştı. Bu sebeple kendisine *İlmi çok ve Büyük imam / âlim* sıfatları verildi. Tahsilini Buhara'da tamamlayıp ve orada bir müddet hocalık yaptıktan sonra 519/1125 yılında Halep ve Şam'a gitti. O sırada Şam'da bulunan Türk emirleri tarafından Hanefî-Mâturîdîliğin öğretilmesi için üç medrese açılmıştı. Burhaneddin el-Belhî, bu üç medresede Semerkantlı âlimlerin kendisine bir nüshasını gönderdikleri Ebû Hafs en-Nesefî'nin *el-Akâid*'ini okutarak Hanefî-Mâturîdîliği Şam'da yaymaya başladı. Daha sonra Halep'teki Halâviyye, Tarhâniyye⁵⁸, Hâtun Mescidi⁵⁹, Sâdiriyye ve Emîniyye medreselerinin ilk müderrisliğini de yapan Burhaneddin el-Belhî, 548/1153 yılının Şaban ayında Şam'da vefat etti. O, hayatı boyunca Şam'da Abdürreşid el-Velvâlici, Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Akîlî ve Bedrül-Ebyâz Yusuf gibi pek çok öğrenci yetiştirdi.⁶⁰ Bu sebeple o, Madelung tarafından Şam asıllı Hanefî-Mâturîdî âlimlerin hocası sayılmaktadır.⁶¹

Şam'da Burhaneddin el-Belhî'den fıkıh öğrenenlerden birisi de Ebu Abdullah Muhammed b. Yusuf Harrânî (ö. 564/1169)'dir. Ebu Abdullah'ın ataları Gazne'den gelip Şam'a yerleşenlerdendir. O, bir müddet ikamet ettiği Şam'dan Halep'e gitti, oradan tekrar Şam'a geldi ve orada bulunan Kale Camii'nde bir müddet ders verdikten sonra 564/1169 yılında vefat etti.⁶²

Burhaneddin el-Belhî'den yetişen bir diğer âlim de Kadı Ebü'l-Meâli Refi b. Abdullah b. Nasr b. Süleyman'dır. O, Halep'te birçok talebe yetiştirdi. Sonra Menç'e kadı tayin edildi. Aynı zamanda Hanefî fıkıhı üzerine Menç medresesinde dersler de verdi. 602/1206 yılında vefat etti.⁶³

Burhaneddin el-Belhî'nin diğer bir öğrencisi de Ebu İshak İbrahim b. Ahmed b. Muhammed b. Süleyman Mevsîlî (560/1160)'dir. O, Halep'te Burhaneddin el-Belhî'den fıkıh ve hadis öğrendi. Hocası Burhaneddin, onu Şam'da Emevi Camii'nin yakınında bulunan Sâdiriyye medresesine müderris tayin etti. Musul nispetiyle anılmasıyla birlikte, Kureşî, onun, Gazne

⁵⁸ el-Kureşî, *a.g.e.*, II, 561.

⁵⁹ Burası hicri 557 yılında vefat eden Şamlı Zümrüt Hâtun'un vakfettiği bir medresedir. ed-Dâris, I, 502, 503; el-Kureşî, *a.g.e.*, II, 562.

⁶⁰ el-Kureşî, *a.g.e.*, II, 560–562; el-Leknevî, *el-Fevâhidü'l-Behiyye*, s. 203.

⁶¹ Madelung, "Mâturîdîliğin Yayılışı ve Türkler", s. 342, 361.

⁶² el-Kureşî, *a.g.e.*, II, 409- 410.

⁶³ el-Kureşî, *a.g.e.*, II, 198, 199.

asıllı olduğunu kaydetmektedir.⁶⁴ Bu kayıttan Burhaneddin el-Belhî'nin müderris olduğu gibi müderris atama yetkisine de sahip olduğu anlaşıl-maktadır.

Sonuç olarak Burhâneddin el-Belhî'nin İmam Mâturîdî'den sonra gelen en büyük Mâturîdî kelâmcısı kabul edilen Ebû'l-Muîn en-Nesefî'nin yanında usûl ve fıkıhta uzmanlaştıktan sonra Halep ve Şam'da yetiştirdiği öğrencilerden ve kadılık ve müderrislik görevlerinde bulunmasından; hatta müderris atayacak kadar bir yetkiye sahip olmasından hareketle, onun, yaklaşık 30 yıl Şam ve Halep şehirlerinde amelde Hanefîliğin, itikatta Mâturîdîliğin yayılışına çok büyük katkı sağladığını söyleyebiliriz.

4. Ebû Bekir b. Ahmed el-Belhî (ö. 558/1162)

Asıl adı, Ebû Bekir b. Ahmed b. Ali b. Abdulaziz el-Belhî'dir.⁶⁵ Ebu Bekir el-Belhî, fûru' ve usûl ilimlerinde âlim ve fadıl, akîf ve nakîl ilimlerde büyük bir âlim idi. Necmüddin Ömer en-Nesefî, Sadru'l-İslam Ebû'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevî, Ebû Yakup Yusuf es-Seyyârî, Ebû İshak en-Nevgadî, Ebû Cafer el-Hüdavânî, Ebû Bekir el-A'meş, Ebû Bekir el-İskâf, Muhammed b. Seleme, Ebû Süleyman el-Cüzcânî ve Muhammed eş-Şeybânî kanalıyla Hanefî eğitimi gördü. Aynı zamanda Bahâüddin el-Merginânî Muhammed b. Ahmed el-İsbîcâbî'den okudu.⁶⁶

Ebû Bekir el-Belhî, Ömer en-Nesefî'den bütün eserlerini ve anlat-tıklarını başkalarına öğretmek için icazet aldı. Böylesine bir icazete sahip olan Ebu Bekir el-Belhî, bir müddet Merağa'da müderrislik yaptıktan sonra Nureddin Zengi zamanında Halep'e geldi. Sonra Şam'a gitti. Şam'da Hâtun Mescidi'nde ve diğer bazı medreselerde dersler verdi. Hanefî mez-hebine göre fetvalar verdi. Ayrıca *Şerhu Câmiu's-Sağîr* adlı bir şerh yazdı. Vefat etmeden önce bütün kitaplarını Halep'teki Nûriye medresesi kütüp-hanesine vakfetti.⁶⁷

Madelung'a göre Burhaneddin Ali b. Hasan el-Belhî'nin 548/1153 tarihinde Şam'da vefatından sonra Ömer en-Nesefî'nin akâidini ve diğer

⁶⁴ el-Kureşî, *a.g.e.*, I, 65, 66.

⁶⁵ el-Kureşî, *a.g.e.*, IV, 104; el-Leknevî'ye göre bu kişinin asıl adı, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Abdülaziz ez-Zahîr el-Belhî'dir. Bkz., el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*, s. 52.

⁶⁶ el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*, s. 52.

⁶⁷ el-Kureşî, *a.g.e.*, IV, 104-105.

eserlerini okutma görevi Ebû Bekir b. Ahmed el-Belhî'ye verildi. O, Hatun Mescidi ve diğer bazı medreselerde kendisine verilen bu görevi 558/1162 yılında vefat edinceye kadar yerine getirdi.⁶⁸

Ebû Bekir b. Ahmed el-Belhî'nin başta gelen Hanefî fıkıh kitaplarından *Câmiu's-Sağîr* adlı eseri şerh etmesi kendisinin büyük bir Hanefî âlimi olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Ömer Nesefî gibi büyük bir Hanefî-Mâtûrîdî âlimin yanında yetişmiş ve icazet almış olması da onun aynı zamanda iyi bir Mâtûrîdî eğitimi aldığını ve verdiğini göstermektedir. Bütün bunlar, onun, diğer Mavearünnehirli âlimler gibi Halep ve Şam'da Hanefî Mâtûrîdîliği birlikte yaymaya çalıştığına delalet etmektedir. O halde Mâtûrîdîliğin Halep ve Şam'da yayılışında, Ebû Bekir b. Ahmed el-Belhî'nin çok büyük katkısı olduğunu söylemek mümkündür.

5. Alâuddin el-Kâsânî (ö. 587/1191)

Mâverâünnehir'de yetişip Halep'e gelen Hanefî âlimlerden bir diğeri de Alâuddin Ebû Bekr b. Mesud b. el-Kâsânî'dir. Alâuddin el-Kâsânî'dir. O, İmam Mâtûrîdî'nin *Tevîlâtü'l-Kur'an* adlı tefsirini şerh eden Alâuddin es-Semerkindî'nin en seçkin talebesi olarak bilinmektedir.⁶⁹ Alâuddin el-Kâsânî, Hanefî-Mâtûrîdîliği Alâuddin es-Semerkindî, Ebû'l-Yüsr el-Pezdevî ve Ebû'l-Muin en-Nesefî hoca silsilesinden öğrendi. Hanefî âlimlerin büyüklerinden olan Alâuddin el-Kâsânî, usûl ve fûrû da söz sahibi olduğundan "Âlimlerin meliki" unvanıyla anılmaktadır. Hocası Alâuddin es-Semerkindî, kızı Fatıma'yı Alâuddin el-Kâsânî ile evlendirmiştir. 587/1191 yılında Halep'te vefat etti. Eşi fakihe, âlime *Tuhfe* adlı eserin sahibi Fatıma'nın kabrinin yanına defnedildi.⁷⁰

Alâuddin el-Kâsânî, Halep'e gelmeden önce Konya'ya gelerek Anadolu Selçuklu Sultanı olan I. Mesut'un sarayında bir müddet bulunduktan sonra Antalya'ya geçmiş ve orada bir müddet ders vermiştir.⁷¹ Ancak Alâuddin el-Kâsânî, kısa bir müddet sonra Sultan II. Kılıçaslan (1155–1192) tarafından Halep'e Nureddin Mahmud b. Zengi'nin yanına gönderil-

⁶⁸ Madelung, "Mâtûrîdîliğin Yayılışı ve Türkler", s. 342.

⁶⁹ el-Kureşî, *a.g.e.*, II, 244.

⁷⁰ el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*, s. 91; el-Kureşî, *a.g.e.*, IV, 25; el-Kefevî, *Ketâib*, v. 88a.

⁷¹ el-Kureşî, *a.g.e.*, II, 245.

miştir.⁷² 543/1148 yılında Halep'e gelen ve orada çok iyi karşılanan el-Kâsânî, Halep'te Nureddin Zengi tarafından yapılan medreseye müderris olarak atanmış ve orada yıllarca dersler vermiştir.⁷³ Alâuddin el-Kâsânî, gerek Halep'te müderrislik yaparken gerekse gittiği her yerde Ebû Hanife ve İmam Mâtürîdî'nin usul ve fûrudaki görüşlerini Mutezile'ye karşı savunarak Hanefî-Mâtürîdîliğin yayılmasına çalışmıştır.⁷⁴ Bütün bunlar, Alâuddin el-Kâsânî'nin 543/1148 yılında Halep'e gelip, orada 587/1191 yılında vefat edinceye kadar kırk yılı aşkın bir sürede Hanefî-Mâtürîdîliğin yayılmasına önemli katkısı olduğunu göstermektedir.

Alâuddin Kâsânî, Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevîlât*'ını şerh eden Alâuddin es-Semerkandî'nin en seçkin talebesi⁷⁵ olmanın yanı sıra Ebû'l-Yüsr el-Pezdevî ve Ebû'l-Muîn en-Nesefî gibi meşhur âlimlerden ders almış; kendisi de Ahmed b. Mahmud gibi pek çok âlim okutmuştur.⁷⁶ el-Kâsânî, gerek Halep'te müderrislik yaparken gerekse gittiği her yerde Ebu Hanife ve Mâtürîdî'nin usul ve fûrudaki görüşlerini Mutezile'ye karşı savunarak Hanefî-Mâtürîdîliğin yayılmasına çalışmıştır.⁷⁷

Burhaneddin el-Belhî ve Alâuddin el-Kâsânî'den başka daha birçok Hanefî-Mâtürîdî âlim Horasan ve Mâverâünnehir'den Halep ve Şam'a gelerek buralarda Hanefî-Mâtürîdîliği yaymaya çalışmışlardır. Bunlardan birisi Ömer b. Muhammed b. Ömer Celâlüddîn el-Hicâzî (691/1192)'dir. Ömer Hicazi, Mâtürîdîliğin temel kaynaklarından birisi olan *Tabsîratü'l-Edille*'yi okutmaya icazetli olan *el-Hidâye* sahibinin ve Şemsüleimme Muhammed b. Abdüssettar el-Kerderî'nin öğrencilerindendir. Bu kişi, zâhid, âbid ve büyük bir âlim olarak yetiştikten sonra Şam'a geldi ve orada müderrislik yaptığı gibi çeşitli konularda fetvalar verdi. Aynı zamanda *Şerhu'l-Hidâye* adlı bir eser yazdı.⁷⁸

Diğer birisi de Ahmed b. Muhammed b. Said el-Gaznevî 593/1197'dir. Ahmed el-Gaznevî, *Bedâi* sahibi Alâuddin el-Kâsânî'nin yar-

⁷² Kamâl al-Dîn İbn al-'Adîm, *Buğyat at-Talab fî Târîh Halab Selçuklularla İlgili Hal Tercümeleri*, s. 99-100, yay. Ali Sevim, Ankara 1976; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 231.

⁷³ el-Kureşî, a.g.e., IV, 26; el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*, s. 91.

⁷⁴ el-Kureşî, a.g.e., IV, 26.

⁷⁵ el-Kureşî, a.g.e., IV, 25-26.

⁷⁶ el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*, s. 91.

⁷⁷ el-Kureşî, a.g.e., IV, 25-26.

⁷⁸ el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*, s. 245.

dımcılığını yaptı. Bu esnada birçok fakih yetiştirdi ve fıkıh usulü kitaplarının yanı sıra *Kitâbu Usûlid Din ve Ravdatül Mûtekellimîn* gibi önemli eserler yazdı. 593/1197 yılında Halep'te vefat etti.⁷⁹ Ancak Ahmed Gaznevî'nin bu iki eserini temin edemediğimiz için burada onun hakkında daha fazla bilgiye yer veremedik.

Şam ve Halep'te Mâturîdîliği yayamaya çalışanlardan birisi de Hüsameddin Ali b. Ahmed b. Mekki er-Râzî'dir. O, Horasan'dan Şam'a geldi ve orada bir müddet Sâdiriye Medresesi'nde ders verdi. Ebu Hanife mezhebine göre fetvalar verdi. Daha sonra Nureddin Zengi döneminde Halep'e geldi ve orada da ilmi faaliyette bulundu. Hicri 598/1202 yılında vefat etti.⁸⁰

Sonuç

İmam Mâturîdî'nin itikadi görüşleri, hayatında olduğu gibi vefatından sonra da büyük ilgi görmüş ve onun görüşleri yazdığı eserleri ve yetiştirdiği öğrencileri vasıtasıyla önce Mâverâünnehir ve Horasan'da, sonra da birçok İslam ülkesinde yayılmıştır. Adına nispet edilen Mâturîdîlik mezhebi, Ehl-i Sünnet'in en büyük kolu olarak bazen Hanefîlik, bazen de Hanefî-Mâturîdîlik adı ile günümüze kadar Müslümanların çoğu tarafından benimsenen bir mezheptir.

Selçuklular döneminde Orta Asya'dan Halep ve Şam'a gelerek yerleşen Türklerin özellikle yöneticileri ve âlimleri, daha önce benimsedikleri Hanefî-Mâturîdî kimliği de beraberinde getirmişlerdir. Söz konusu zevat, Halep ve Şam'da açtıkları onlarca medreseyle fıkıhta Hanefîliği, itikatta ise Mâturîdîliği birlikte yaymaya büyük çaba sarf etmişlerdir. Zira onlar bir taraftan Horasan ve Mâverâünnehirli Hanefî âlimleri şehirlerine davet etmişler ve onları kadı veya müderris olarak görevlendirmişlerdir. Diğer taraftan buralardan Mâverâünnehir'e öğrenciler göndermişler ve orada yetişen âlimleri Şam ve Halep'te yine kadılık veya müderrislik gibi görevlere getirmişlerdir. Böylece Selçuklu Hanefî-Mâturîdî âlimleri ve yöneticileri Orta Asya'da başlayan ve gelişen Hanefî-Mâturîdîliğin sağlam ve düzenli bir şekilde Halep ve Şam civarında yayılmasına katkıda bulunmuşlardır.

Araştırmamızın neticesinde, Mâturîdîliğin, Horasan ve Mâverâünnehir'den Halep ve Şam'a iki yolla geldiği sonucuna vardık. Bunlardan birisi Mâverâünnehir'den Burhaneddin el-Belhî ve Alâuddin el-Kâsânî gibi

⁷⁹ el-Kureşî, a.g.e., I, 315-316.

⁸⁰ el-Kureşî, a.g.e., II, 543.

Halep ve Şam'a gelen Hanefî âlimler yoludur. İkincisi ise Halep ve Şam'dan Mâverâünnehir'e okumaya gidip gelen Hanefî âlimlerin yoludur. Özellikle Mâverâünnehir'den Şam ve Halep'e gelen Burhaneddin el-Belhî ve Alâuddin el-Kâsânî gibi Hanefî âlimlerin Mâturîdîliğin bu iki şehirde kökleşip yayılmasında katkıları daha çok olmuştur. Zira Mâverâünnehir'de özellikle de Semerkant ve Buhara'da Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, Ebü'l-Muîn en-Nesefî, Ömer en-Nesefî ve Alâuddin es-Semerkandî gibi en önemli Hanefî-Mâturîdî âlimlerden yetişen söz konusu âlimler, Şam ve Halep'e gelip buralarda kadılık ve müderrislik yaparak Hanefî-Mâturîdîliği yaymaya çalışmışlardır.

Şam ve Halep'te faaliyet gösteren bu âlimler, Hanefî fıkının yanı sıra yoğun bir şekilde Mâturîdî kelâmıyla da meşgul olup önemli eserler telif ederek ve çok sayıda öğrenci yetiştirerek Hanefî-Mâturîdîliğin bu iki şehirde yayılışına katkı sağlamışlardır. Ayrıca Nureddin Zengi gibi devlet adamlarının desteğinin yanı sıra Şafi-Eşarî ve Hanefî-Mâturîdî âlimlerin rekabeti de bölgede Hanefî-Mâturîdîliğin yayılmasını hızlandırmıştır.

Sonuç olarak Hanefî-Mâturîdîliğin Halep ve Şam'da yayılışı, bölgede Selçuklu Türk hâkimiyetinin başladığı hicri V. miladi XI. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır demek mümkündür. Bu tarihten itibaren bölgeye Hanefî kadıların tayin edilmesi ve bazı büyük camilerde Hanefî imanların görevlendirilmesinin yanı sıra Hanefî fıkının ve Mâturîdî akaidinin öğretimi için medreseler açılması da bölgede Hanefîliğin ve Mâturîdîliğin birlikte yayılışında önemli rol oynamıştır.

Kaynakça

- Ahmed b. Mahmud (ö. 977/1569), Selçuk-Nâme I-II, nşr. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977.
- Alâuddin el-Kâsânî, Ebû Bekir b. Mesûd (ö. 587/1191), *Bedâiu's-Sanâi' fî tertibi's-Şerâi'*, Kahire 1910.
- Arıkan, Adem, "Büyük Selçukluların Hanefîlere Destekleri ve Irak Selçukluları Sultanı Mesud'un Faaliyetleri", *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, ss. 153-164, Sayı: 5-6, Bişkek 2008.
- Atay, Hüseyin, *Tabsiratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, Tenkitli Neşrine Giriş, Ankara 2004.
- Azimî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed, (ö. 483/1090-571/1175), *Azimî Tarihi (Selçuklularla İlgili Bölümler)*, yayınlayan Prof. Dr. Ali Sevim, Ankara 1988.
- Bardakoğlu, Ali, "Hanefî Mezhebi", *DİA*, XVI, ss. 1-21, İstanbul 1997.
- Barthold, Vasiliy Vilidimiroviç (ö. 1930), *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*, yay. haz. Hüseyin Dağ, Ankara 2004.
- Beksaç, A. Engin, "Nureddin Zengi Külliyesi", *DİA*, XXXIII, 263, İstanbul 2007.
- Çelebi, Ahmed, *İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi*, trc. Ali Yardım, İstanbul 1983.
- ed-Dimeşkî, Abdulkadir b. Muhammed Nuaymi, *ed-Daris fî Tarihi'l-Medaris*, thk., Cafer Huseni, Kahire 1988.
- el-Hüseynî, Ebû'l-Hasan Ali b. Nâşir b. Ali, *Ahbâru'd-Devleti's-Selçûkiyye*, çev. Necati Lügal, Ankara 1999.
- İbnü'l-Adîm, Kemalüddin Ebü'l-Kasım Ömer b. Ahmed (ö. 661/1262), *Buğyetü't-Taleb fî Tarihi Halep*, thk. ve nşr. Ali Sevim, Ankara 1976.
- _____, *Buğyat at-Talab fî Târîhi Halab Selçuklularla İlgili Hal Tercümelere*, yay. Ali Sevim, Ankara 1976.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (ö. 597/1200), *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, I-XIII, thk., Süheyl Zekkâr, Beyrut 1415/1995.
- İbnü'l-Esîr, İmâdüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr eş-Şeybânî (ö. 632/1234), *el-Kâmil fî't-Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, I-XIV, thk., Carolus Johannes Tornberg, Beyrut 1399/1996.

- İbn Hallikân, Ebû Abbâs Şemsuddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 608/1211- 681/1282), *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, I-VIII, thk. İhsan Abbas, Beyrut 1977.
- İbn Kesir, İsmail b. Ömer İmâdüddin Ebü'l-Fidâ (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Beyrut 1990.
- İzmirli, İsmail Hakkı, *Muhassalü'l-Kelâm ve'l-Hikme*, İstanbul 1336.
- Kamâl al-Dîn İbn al-'Adîm, *Buğyat at-Talab fî Târîh Halab Selçuklularla İlgili Hal Tercümeleri*, yay. Ali Sevim, Ankara 1976.
- Kara, Seyfettin, *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaları*, İstanbul 2007.
- _____, *Selçukluların Dini Serüveni*, İstanbul 2006.
- Kavakçı, Yusuf Ziya, *XI ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Mavara al-Nahr İslam Hukukçuları*, Ankara 1976.
- Kazıcı, Ziya, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 2003.
- el-Kefevî, Mahmud b. Süleyman el-Hanefî (ö. 990/1582), *Ketâibü A'lâmi'l-Ahyâr*, Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Bölümü, Nu: 690.
- Kök, Bahattin, "Nureddin Mahmud Zengi", *DİA*, XXXIII, ss. 259-262, İstanbul 2007.
- Köprülü, Fuad, *Türkiye Tarihi*, İstanbul 1923.
- Köymen, Mehmet Altan, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 3. Baskı, Ankara 1998.
- Kutlu, Sönmez, "Bilinmeyen Yönleriyle Türk Bilgini: İmam Mâturîdî", s. 26-27, *Dini Araştırmalar Dergisi*, cilt: 5, sayı: 15.
- el-Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddin Abdulkadir b. Muhammed (ö. 775/1373), *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, I-IV, Riyad 1993.
- el-Leknevî, Muhammed Abdülhay el-Hindî (ö. 1264-1304/1847-1886), *el-Fevâhidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, thk. Ahmet ez-Zabî, Beyrut 1998.
- el-Mâturîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed (333/944), *Kitâbü't-Tevhîd*, thk. Fethullah Huleyf, İstanbul 1979.
- Madelung, Wilferd F. "Mâturîdîliğin Yayılışı ve Türkler", *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik* Editör: Sönmez Kutlu, Çev. Muzaffer Tan, Ankara 2003, ss. 305-368.
- _____, "11.-13. Asırda Hanefî Âlimlerin Orta Asya'dan Batıya Göçü", *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, ss. 369-383, Editör: Sönmez Kutlu, Ankara 2013.

- en-Neseî, Ebü'l-Muîn *Tabsiratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, I, thk., Hüseyin Atay, Ankara 2004.
- Nizâmülmülk, Hasan b. Ali b. İshâk Tusî (ö. 485/1092), *Siyâset-nâme*, haz. Mehmet Altay Köymen, Ankara 1999.
- Ocak, Ahmet, *Selçukluların Dini Siyaseti*, İstanbul 2002.
- Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi* (ö. 498–511/1105–1118), Ankara 1990.
- _____, "Selçuklular", *DİA*, XXXVI, s. 386, İstanbul 2008.
- Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 2006.
- _____, "Hanefî Mezhebi", *DİA*, XVI, ss. 21-27, İstanbul 1997.
- _____, "Sadrüşşehid", *DİA*, XXXV, ss. 425-427, İstanbul 2008.
- Özen, Şükrü, *Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin Fıkıh Usûlünü Yeniden İnşası*, Basılmamış Doçentlik Takdim Tezi.
- Özervarlı, M. Sait, *Alâeddin el-Üsmendî ve Lübâbü'l-Kelâm Adlı Eseri*, İstanbul 2005.
- er-Râvendî, Muhammed b. Ali b. Süleyman (ö. 604/1207), *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr I, (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alameti)*, çev., Ahmed Ateş, Ankara 1999.
- Sümer, Faruk, "Selçuklular", *DİA*, XXXVI, ss. 365-371, İstanbul 2009.
- Şeşen, Ramazan, *Selahaddin Eyyubi ve Devlet*, İstanbul 1987.
- Tomar, Cengiz, "Suriye", *DİA*, XXXVII, ss. 548-550, İstanbul 2009.
- _____, "Şam", *DİA*, XXXVII, ss. 311-315, İstanbul 2009.
- Turan, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul 1999.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Ebu'l-Muîn Neseî", *DİA*, XXXII, ss. 568-570, İstanbul 2006.
- Yazıcı, Tahsin, "Belh", *DİA*, V, ss. 410-411, İstanbul 1192.
- Yazıcı, Talip, "Halep", *DİA*, XV, ss. 239-244, İstanbul 1997.
- ez-Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm ve'l-Esmâ*, I-X, Kahire 1954–1959.

Coming of the Mâturidism in Aleppo and Damascus

Citation / ©-Ak, A. (2016). Coming of the Mâturidism in Aleppo and Damascus, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 16 (1), 119-138.

Abstract- *Coming of Matüridism to Aleppo and Damascus dates back to the second half of the V./XI. century when these two cities were ruled by the Seljuks. From then on, some reputable Seljukian Hanefi-Matüridî scholars such as Burhaneddin Ali bin Hasan el-Balhî, Abu'l-Hasan Ali bin Mekkî al-Kasanî, Ali bin Husayn bin Muhammad al-Balhî, Ahmad bin Ali bin Abdulaziz Abu Bakir ez-Zahir al-Balhî, and Alauddin al-Kâsânî came to Damascus and Aleppo from Khorasan and Transokxania. They tried to promulgate Hanafi-Matüridism some as judges and some as mudarrises (professors). Burhanaddin el-Balhî and Abu Bakir bin Ahmad al-Balhî together with Alauddin as-Samarkandî contributed to the propagation of Matüridism in Aleppo and Damascus more than other scholars. Yet, the aforementioned scholars who had considered Omar an-Nasafi's "Akâidu'n-Nasafi", as the synopsis of Maturidism, brought it from Samarkand and followed it as a textbook in their courses. Besides, some Seljukian Sultans such as Sultan Alparslan and Sultan Melikshah and some Seljukian high officials such as Nuraddin Zangi, Atsız, Tutush, and Kasimuddavla Aksungur politically supported the coming of Maturidism to Aleppo and Damascus and helped in its propagation there. In this article, we will try to manifest the contributions of Seljukian rulers and Hanafî-Matüridî scholars to the coming of Matüridism to Aleppo and Damascus in chronological order*

Keywords- *Matüridism, Aleppo, Damascus, Burhanaddin al-Balhî, Alâuddin al-Kâsânî, Omar an-Nasafi, Sultan Alparslan, Sultan Malikshah, Nuraddin Zangî, Aksongor*